

Tomasz Kondraszuk

Wybrane problemy definiowania i funkcjonowania gospodarstw wiejskich jako mikroprzedsiębiorstw w Unii Europejskiej

Ekonomiczne Problemy Usług nr 50, 197-205

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TOMASZ KONDRASZUK

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

WYBRANE PROBLEMY DEFINIOWANIA I FUNKCJONOWANIA GOSPODARSTW WIEJSKICH JAKO MIKROPRZEDSIĘBIORSTW W UNII EUROPEJSKIEJ

Wprowadzenie

Rolnictwo (kultura rolna) stanowi bardzo ważną część polityki Unii Europejskiej. W ramach „europejskiego modelu rolnictwa” określa się nie tylko funkcjonowanie rynków rolnych, ale dużą wagę przypisuje się do regulowania rozwoju i sytuacji ekonomicznej całych regionów wiejskich. Rolnictwo jest podstawowym łącznikiem między społeczeństwem a środowiskiem naturalnym, a rolnicy mają do spełnienia „misję” strażników zasobów naturalnych obszarów wiejskich. Podstawową cechą europejskiego modelu rolnictwa jest jego wielofunkcyjność, czyli zdolność do „dostarczania konsumentom, lokalnym gospodarkom i przemysłowi europejskiemu pewnych i stabilnych zasobów zdrowych i wysokiej jakości produktów żywnościowych i nieżywnościowych, oraz innych usług”¹. Wielofunkcyjność europejskiego rolnictwa widoczna jest w każdym regionie Unii Europejskiej, a przejawia się połączeniem funkcji produkcyjnej z szybkim rozwojem i wzrostem liczby różnego rodzaju usług świadczonych społeczeństwu. Odbywa się to poprzez dywersyfikację prowadzonych działalności i źródeł dochodów w dostosowaniu do lokalnych uwarunkowań. Ważnym elementem prowadzonych działań jest promowanie tradycji i dziedzictwa kulturowego, rozwój lokalnej turystyki, utrzymanie niewielkich (mikro)przedsiębiorstw oraz tworzenie nowych miejsc pracy². Wynika z tego, że przed przedsiębiorstwami rolniczymi postawiono kilka nowych celów i zadań, które bardzo często nie występują poza

¹ Memorandum COPA i COGECA. W sprawie dalszego rozwoju Europejskiego Modelu Rolnictwa, Bruksela 2006 s. 2.

² *Op.cit.*, s. 3.

Unią Europejską i przez to stają się charakterystyczne tylko i wyłącznie dla europejskiego modelu rolnictwa. Funkcje te związane są z pogarszaniem się stanu środowiska naturalnego, pojawieniem się nowych potrzeb ludności miast, czyli potencjalnych nabywców usług wytwarzanych w sektorze rolnictwa, przy jednoczesnym traceniu znaczenia regionów wiejskich jako producentów żywności. Równolegle z tymi zmianami obserwuje się zmianę kierunku adresowanej pomocy do rolnictwa z dotowania produkcji do promowania działań związanych z ochroną środowiska i wdrażaniem zasad zrównoważonego rozwoju.

Zgodnie z definicją zawartą w Rozporządzeniu Rady UE nr 1782/2003³ gospodarstwem rolniczym jest wyodrębniona jednostka pod względem technicznym i ekonomicznym, posiadająca wyodrębnione zarządzanie i która wytwarza produkty rolnicze lub utrzymuje, zgodnie ze wskazaniem dobrej praktyki rolniczej, ziemię wyłączoną z produkcji⁴. Stosowanie tak ogólnej definicji gospodarstwa ma bardzo poważne konsekwencje. Brak precyzyjnego, dokładnego i trafnego zapisu powoduje, że każdy kraj członkowski sam definiuje gospodarstwo w działalności rolniczej. Powoduje to znaczne różnice w strukturze sektora rolniczego w poszczególnych krajach, wpływa na podział środków płynących z funduszy strukturalnych oraz powoduje różnice w statystkach gospodarstw rolnych.

Formy prowadzenia działalności rolniczej mogą być różne. Od drobnych gospodarstw produkujących w większości na samozaopatrzenie i spełniających rolę pomocniczą, poprzez gospodarstwa samodzielne stanowiące główne źródło dochodu rodziny rolniczej, do dużych wielkoobszarowych gospodarstw z wyodrębnioną osobowością prawną i najemną siłą roboczą. Gospodarstwa rodzinne najczęściej posiadają ułomną osobowość prawną bowiem to rolnik jako osoba fizyczna ma osobowość prawną⁵. Również wyodrębnienie ekonomiczne nie jest pełne, bowiem to rolnik jako osoba fizyczna odpowiada całym swoim prywatnym majątkiem za zobowiązania prowadzonego gospodarstwa i jednocześnie decyduje o rozdysponowaniu majątku gospodarstwa. Zdarza się również, że to rodzina „dokłada” prywatne pieniądze do gospodarstwa rolniczego i to zarówno w momencie inwestowania, jak i pokrywania bieżących wydatków. Zasadne jest więc w przypadku gospodarstw rodzinnych rozpatrywać łącznie sytuację gospodarstwa rolniczego (zakładu produkcyjnego) i gospodarstwa domowego (rolnika

³ Rozporządzenie Rady UE nr 1782/2003, OJ L 270, 21.10.2003, p. 1.

⁴ L. Goraj, *Udział płatności w tworzeniu gospodarstw rolnych Unii Europejskiej*, IERiGŻ – PIB, Warszawa 2006 s. 28.

⁵ Tworząc w ten sposób przedsiębiorstwo osoby fizycznej.

wraz z rodziną), tworzących w ten sposób gospodarstwo wiejskie, które oprócz zadań produkcyjnych realizuje wiele funkcji pozaprodukcyjnych na terenach wiejskich.⁶ W rolnictwie mikroprzedsiębiorstwa koncentrują się na rozliczeniach podatkowych i ewidencja księgowa prowadzona jest w oparciu o metodę kasową.⁷ Podstawą opodatkowania powinny być kategorie ustalane na podstawie ewidencji kasowej.

Celem artykułu jest omówienie problemów definiowania i funkcjonowania gospodarstw wiejskich jako mikroprzedsiębiorstw w wybranych krajach Unii Europejskiej.

Cechy specyficzne gospodarstw wiejskich (mikroprzedsiębiorstw rolniczych)

Niewątpliwie działalność rolnicza posiada swoją specyfikę zarówno w sferze produkcyjnej, jak i finansowej⁸. Do najważniejszych należą:

- inwestycyjny charakter ponoszonych nakładów,
- zmienność warunków przyrodniczych i pogodowych,
- biologiczny, oparty o żywe organizmy charakter produkcji,
- stosowanie do aktywów biologicznych wyceny według wartości godziwej.

Model rozwoju rolnictwa opierającego się na gospodarstwach rodzinnych dominuje w polityce Unii Europejskiej. Zwolennicy tego modelu zwracają uwagę na⁹:

- odporność gospodarstw rodzinnych na wahania na rynku, gdyż łatwiej jest w nich ograniczyć konsumpcję, łatwiej jest również przetrwać bez pomocy z zewnątrz;
- produkcja jest bardziej elastyczna, zgodna z ochroną środowiska i łatwiej dostosować ją do potrzeb rynku;
- ta forma gospodarowania nie ma charakteru anonimowego. Członkowie angażują się indywidualnie w produkcję, ponosząc większą odpowiedzialność, oraz wykazując większe inicjatywy ludzkie;

⁶ T. Kondraszuk, *Gospodarstwo wiejskie jako podstawa rachunku ekonomicznego – ujęcie metodyczne*. Roczniki Naukowe SERIA Tom VIII Zeszyt 1. Warszawa–Poznań 2006. s. 81.

⁷ Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej. Tom II. Fundacja Komitetu Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASCF), 2004. s. 886.

⁸ T. Kondraszuk, *Specyficzne elementy analizy i oceny sytuacji finansowej w rolnictwie*. Zeszyty Naukowe UW nr 552, Finanse, rynki finansowe, ubezpieczenia nr 20, Problemy Współczesnej Rachunkowości, Szczecin 2009, s. 243.

⁹ A. Lichorowicz, *Status prawny gospodarstw rodzinnych w ustawodawstwie krajów Europy Zachodniej*, wyd. Temida 2, Białystok 2000 s. 13.

- utrzymanie i pielęgnacja tych gospodarstw przyczynia się do gromadzenia elementów narodowych w kraju;
- popieranie tego modelu i tych typów gospodarstw jest tańsze, mniej skomplikowane oraz mniej konfliktogenne.

Jednak definicja gospodarstwa rolniczego, będącego podstawą powyższego modelu odnosi się głównie do ogólnych zasad ideologicznych niż ścisłych norm prawnych. Prześledźmy obowiązujące definicje gospodarstw w wybranych krajach UE.

Definicja gospodarstwa rolniczego we Francji

Prawo francuskie jednoznacznie stwierdza, że „gospodarstwo rodzinne ze względu na swój obszar i wewnętrzną strukturę gruntów, zapewnić powinno pełne zatrudnienie dla obojga małżonków i ich dzieci. Działalność produkcyjna w takim gospodarstwie powinna być zorganizowana na zasadzie osobistego kierownictwa i ekonomicznej odpowiedzialności prowadzącego gospodarstwo oraz udziału pozostałych członków rodziny w działalności produkcyjnej gospodarstwa. Obszar takiego gospodarstwa musi się mieścić w przedziale od 50 do 100 ha. Grunty dzierżawione są traktowane na równi z własnymi”¹⁰. Oprócz tego prawo francuskie przewiduje występowanie dwóch podtypów gospodarstwa rodzinnego¹¹:

- a) gospodarstwo rodzinne prowadzone na własny rachunek i ekonomiczną odpowiedzialność rolnika;
- b) gospodarstwo rodzinne o charakterze zespołowym; w gospodarstwie takim miejsce prowadzącego gospodarstwo, który jednoosobowo podejmuje decyzje i ponosi odpowiedzialność za skutki swoich decyzji, zajmuje grupa wspólników, członków rodziny (krewni i powinowaci do III i IV stopnia); gospodarstwa rodzinne o charakterze zespołowym, to np. spółka GAEC – rolnicza grupa wspólnego gospodarowania, EARL – spółka z ograniczoną odpowiedzialnością lub GFA – rolniczy zespół gruntowy o charakterze rolniczym¹².

Aby móc nabyć i prowadzić gospodarstwo konieczne jest należenie do grupy zawodowej rolników. We Francji przedstawia się to następująco:

¹⁰ D. Stankiewicz, *Ograniczenia w obrocie gruntami rolnymi w wybranych krajach Unii Europejskiej w aspekcie prac nad stosownymi zmianami w ustawodawstwie polskim*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz 2002, s. 5.

¹¹ A. Lichorowicz, *op.cit.*, s. 43.

¹² D. Stankiewicz, *op.cit.*, s. 6.

- posiadanie średniego lub wyższego wykształcenia rolniczego,
- 5 lat pracy na roli w okresie ostatnich 15 lat,
- ukończeniu innej wyższej uczelni i 3 lata pracy w gospodarstwie rolniczym,
- dominujące źródło dochodów z gospodarstwa, niezbędny jest dowód z urzędu podatkowego o dochodach pozarolniczych,
- spełnienie wymogów progów dotyczących produkcji np. do 300 tys. kur niosek do 36 tys. kaczek do tuczenia¹³.

Definicja gospodarstwa rolniczego w Danii

W przepisach duńskich, nie zdefiniowano ogólnej definicji gospodarstwa rolniczego. Zdefiniowano natomiast przepisy dotyczące osoby prowadzącej takie gospodarstwo. Osoba chcącą prowadzić produkcję rolniczą na terytorium Danii musi spełnić szereg wymagań. Przepisy duńskie wyróżniają tu dwa rodzaje gospodarstw: gospodarstwa o powierzchni do 30 ha i gospodarstwa o powierzchni większej niż 30 hektarów. Aby stać się właścicielem takiego gospodarstwa należy spełnić następujące warunki:

- należy mieć ukończone 18 lat,
- należy posiadać obywatelstwo duńskie lub obywatelstwo kraju członkowskiego Unii Europejskiej lub EFTA,
- nabywca musi w terminie do 6 miesięcy osiedlić się w Danii,
- gospodarstwo musi być osobiście prowadzone przez rolnika, (siedziba rolnika musi znajdować się na terenie gospodarstwa),
- rolnik musi posiadać odpowiednie kwalifikacje określone przez Ministra Rolnictwa.

Dla gospodarstw poniżej 30 hektarów, nazywanych rezydencjami, spełnione muszą być tylko 3 pierwsze warunki, z tym że gospodarstwo takie traktowane jest jako rezydencja służąca do wypoczynku. Zgodnie z duńskim prawem, letnie rezydencje nie powinny być miejscem stałego zamieszkania właściciela. Chodzi o zachowanie wypoczynkowego charakteru obszarów, na których są one najczęściej usytuowane. Przeniesienie się do letniej rezydencji na stałe wymaga zezwolenia Ministra Ochrony Środowiska, podobnie jak zgoda na wynajem takiej posesji.

¹³ D. Stankiewicz, *op.cit.*, s. 7.

Definicja gospodarstwa rolniczego w Niemczech

W przepisach niemieckich podobnie jak w duńskich, nie zdefiniowano uniwersalnej, odnoszącej się do wszystkich typów gospodarstw definicji. Z ogólnie podanych przepisów wynika jedynie, że indywidualne gospodarstwo rodzinne powinno być prowadzone siłami rolnika i jego rodziny oraz oprócz źródła utrzymania powinno również dawać pełne zatrudnienie wszystkim jej członkom¹⁴. Jednakże ustawodawstwo niemieckie jako pierwsze wprowadziło pojęcie mocy i wielkości produkcyjnych¹⁵. Następnym etapem było dodanie uwagi o konieczności dawania przez gospodarstwo zatrudnienia, co najmniej dwóm osobom, oraz że dochód osiągany z gospodarstwa musi mieć określoną wartość. Najnowsze przepisy w niektórych landach wprowadziły wymóg zapewnienia podstaw egzystencjalnych rodzinie rolnika i gospodarczej niezależności¹⁶.

Definicja gospodarstwa rolniczego w Polsce

W Polsce wyróżniamy kilka definicji gospodarstwa rolniczego. W zależności od charakteru praw i obowiązków, których podmiotem ma być gospodarstwo, poszczególne definicje zawierają zróżnicowane indywidualne cechy. Definicja gospodarstwa rolnego w artykule 55 kodeksu cywilnego, przedstawia gospodarstwo jako grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeśli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Za najważniejsze postanowienia tej definicji trzeba uznać to, że za konieczne uznaje jedynie występowanie gruntów, bez określania ich powierzchni minimalnej, ponadto zwrócić uwagę należy na stosunek własnościowy, który na równi traktuje grunty własne jak i obce (dzierżawione). Oprócz ziemi rolniczej w skład jednostki wchodzi grunty leśne, budynki lub ich część, urządzenia oraz inwentarz.

Gospodarstwa obciążone są podatkiem rolnym zależnym od powierzchni posiadanej ziemi, jak i jej klasy bonitacji (jakości). Podatek rolny jest odpowiednikiem podatku dochodowego w działalności pozarolniczej. Podatek rolny został wprowadzony ustawą z 15 listopada 1984 r. W ustawie tej operuje się pojęciem

¹⁴ A. Lichorowicz, *op.cit.*, s. 132.

¹⁵ A. Lichorowicz, *op.cit.*, s. 187.

¹⁶ A. Lichorowicz, *op.cit.*, s. 188.

gospodarstwa rolniczego ograniczonym do wskazanego przez ustawodawcę obszaru gruntów¹⁷. Ustawa ta była kilkakrotnie zmieniana. Do 1 stycznia 1992 roku obejmowała działy specjalne produkcji rolniczej. W roku 1992 wprowadzono nowe ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz o podatku dochodowym od osób prawnych, które objęły swoim zakresem wspomniane działy specjalne produkcji rolniczej¹⁸. Ustawa ta w późniejszym okresie była kilkakrotnie zmieniana oraz nowelizowana, ale jej podstawowa część, określająca podstawę opodatkowania jako powierzchnię gruntów rolnych nie uległa zmianie. Zgodnie z art. 1 ustawy o podatku rolnym, opodatkowaniu podatkiem rolnym podlegają grunty sklasyfikowane w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne lub jako grunty zadrzewione oraz zakrzewione na użytkach rolnych, wyłączając grunty zajęte na prowadzenie działalności gospodarczej innej niż działalność rolnicza¹⁹. Artykuł 2 ustawy, zawiera definicję gospodarstw rolnych, które mogą być podstawą opodatkowania podatkiem rolnym. Zgodnie z jego treścią, za gospodarstwo rolne uważa się obszar gruntów, sklasyfikowanych w ewidencji gruntów i budynków, jak użytki rolne lub jako grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych, z wyjątkiem gruntów zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej innej niż działalność rolnicza, o łącznej powierzchni większej od 1 ha lub 1 ha przeliczeniowy, będących własnością lub znajdujących się w posiadaniu osoby fizycznej, osoby prawnej albo innej jednostki organizacyjnej, w tym spółki nie posiadającej osobowości prawnej²⁰. Definicja gospodarstwa rolnego określająca składniki tworzące to gospodarstwo za jedyny składnik gospodarstwa będący podstawą opodatkowania przyjmuje grunty. Tak wąskie pojęcie gospodarstwa rolnego wymuszone jest przedmiotem regulacji prawnej. Definicja jest wyraźnie funkcjonalna, jej kształt jest zdeterminowany przez cele ustawodawcy, czyli ma za zadanie precyzyjnie i bezsprzecznie określić zasadniczą dla każdego podatku kwestię – podstawę opodatkowania²¹.

Przyjęcie takich kryteriów powoduje, że w kraju mamy ponad 2 miliony gospodarstw. Jednak bardzo rzadko gospodarstwa jedno lub kilku hektarowe mogą racjonalnie gospodarować i przynosić dochód ich właścicielom. Liczba gospodarstw faktycznie prowadzących towarową działalność rolniczą szacowana

¹⁷ R. Budzanowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992, s. 77.

¹⁸ A. Stelmachowski, *Prawo Rolne*, Warszawa 2006, s. 445.

¹⁹ Zob. art. 1 ust. 2 ustawy z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym.

²⁰ A. Stelmachowski, *op.cit.*, s. 446.

²¹ R. Budzanowski, *op.cit.*, s. 78.

jest na około 600 tysięcy. Czy instrumenty polityki rolnej UE nie powinny być adresowane do tych właśnie gospodarstw? Jak oceniać sytuację dochodową rolnictwa, czy z punktu widzenia wszystkich gospodarstw?

Podsumowanie

Po zakończeniu II wojny światowej podstawowym celem rolników europejskich było wyprodukowanie odpowiedniej ilości produktów i surowców rolniczych, aby zaspokoić rosnące potrzeby żywnościowe ludności. W chwili obecnej nastąpiła zmiana nastawienia z ilości w kierunku jakości płodów rolnych, ochrony środowiska naturalnego, zachowania bioróżnorodności i krajobrazu, przy zachowaniu dochodów rolników na odpowiednim poziomie. Działalność rolnicza powinna być traktowana jak inne przedsięwzięcia, a więc jako biznes. Rolnik natomiast pełni funkcję przedsiębiorcy, który jako główny cel swojej działalności przyjmuje pomnażanie posiadanego majątku netto. Z tego względu należy łącznie rozpatrywać możliwości dochodowe gospodarstwa produkcyjnego i gospodarstwa domowego. Powstaje pytanie, czy ta uwaga nie powinna dotyczyć wszystkich mikroprzedsiębiorstw zorganizowanych w formie przedsiębiorstw osób fizycznych? W przepisach o podatku VAT jest możliwość rozliczania przez mikroprzedsiębiorstwa w okresach kwartalnych metodą kasową. Jest to w szczególności adresowane do rolników, dla których metoda kasowa jest podstawą ewidencji i sporządzania sprawozdań finansowych, ale czy małe podmioty gospodarcze, w szczególności przedsiębiorstwa osób fizycznych nie powinny z tej metody rozliczenia VAT częściej korzystać.

CHOSEN PROBLEMS FORM THE DEFINITION AND OPERATIONS OF THE AGRICULTURAL FARMS AS A SMALL BUSINESSES IN THE EUROPEAN UNION

Summary

The primary characteristic of the European agriculture is its multi-functionality, that is the ability to combine the production with the quick growth of the various community services. The size of the agricultural production vary. From small farms, growing only for its own needs, through the family businesses, where the farms provide the main income, to the big industrial production for the large scale. All those factors create problems with the definition of agricultural farms in the European Union. Using only the

broad definition may cause problems. Without precise and specific description of this subject in the EU law, there is a space for the free interpretation and self regulation by the given member of the European Union. This fact creates large differences in agricultural sector of diverse associates, causes the problems to compare them statistically and influence the split of money resources for its growth.

Translated by Tomasz Kondraszuk